

Leder: Engageret forskning og demokrati på arbejdspladsen

Authors: Mia Husted & Johan Elvemo Ravn

Affiliation: University College Copenhagen, Denmark, SINTEF, Norway

Contact corresponding author: Mia Husted, mihu@kp.dk

Sammenlignet med andre regioner har Norden været og er stadig en oase af demokrati, lovlighed og velfærd for alle. Ideer om velfærd, retfærdighed og demokrati har desuden sat deres aftryk på nordisk arbejdsliv. Arbejdslivet var også den første arena, som aktionsforskningen kastede sig over i de nordiske lande, fx i forbindelse med eksperimenter med industrielt demokrati i Norge i starten af 1960'erne. Og lige fra begyndelsen har en stor del af den skandinaviske aktionsforskning på forskellige måder været orienteret mod demokratiseringen af arbejdslivet. På et organisatorisk niveau betragtes nordisk arbejdsliv – når man sammenligner med resten af verden – generelt som anstændigt og demokratisk. Det er karakteriseret ved inddragelse af de ansatte og regulering af deres deltagelse. Dette inkluderer ledelsesprincipper, der tager hensyn til værdier og normer om deltagelse og demokrati. Desuden har aktionsforskningen bidraget til opfattelsen af, at udviklingen af skandinaviske organisationer og arbejdsliv i høj grad er en demokratiseringsproces, der ikke kun har med arbejdslivet at gøre, men også med samfund, velfærd og velfærdsinstitutioner (Gunnarsson et al., 2016; Nielsen et al., 1996).

Som årene er gået, og både arbejdslivet, samfundet og aktionsforskningen har udviklet sig yderligere, er billedet blevet mere mangfoldigt. Aktionsforskning udøves

©2024 Mia Husted & Johan Elvemo Ravn. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to share their work (copy, distribute, transmit) and to adapt it, under the condition that the authors are given credit, that the work is not used for commercial purposes, and that in the event of reuse or distribution, the terms of this license are made clear.

Citation: Husted, M. & Ravn, J. E. (2024). Leder: Engageret forskning og demokrati på arbejdspladsen. *Forskning og Forandring*, Special issue: Engageret forskning og demokrati på arbejdspladsen, 7(1), 1–5. <https://doi.org/10.23865/fof.v7.6308>

i mange forskellige typer af samarbejde og i mange dele af samfundet. Og samtidig er aktionsforskning ikke altid eksplicit orienteret mod at fremme eller studere demokrati og demokratisering. Vigtigheden og udbyttet af bredt samarbejde i et demokrati er måske klarest udtrykt af Carole Pateman i bogen "Participation and democratic theory" (Pateman, 1970). Pateman kritiserede den generelle demokratiteori (Schumpeter, Dahl og andre) for at legitimere elitens magt ud fra en grundlæggende falsk præmis om apati og inkompetence hos 'de mange'. Ifølge Pateman er dette en cirkulær argumentation, der fremmer en ond cirkel af demokratisk underskud. Gør man folk passive, avler det naturligvis passivitet og apati. Der er således en kausal sammenhæng mellem politisk deltagelse (eller mangel på samme) og folks sociale kapacitet. Ligesom det er tilfældet med Patemans demokratibegreb, har man i aktionsforskningen givet deltagelse en central plads og draget lignende konklusioner. Det blev mest enkelt formuleret af Philip Herbst, at "The product of work is people" (Herbst, 1975). Udover at fremstille produkter og levere service former organisationer også de mennesker, der arbejder i dem. Vi skabes af de arbejdsprocesser, vi er involveret i, og det gælder også vores kapacitet i forhold til deltagelse og demokrati.

I anden generation af aktionsforskningen i arbejdslivsreformer er der efterfølgende sket et skift henimod at se industrielt demokrati som en proces – dvs. deltagelse og demokratisering i udvikling af organisationer og forandringsprocesser, med demokratisk dialog som en lokal reproduktiv mekanisme, hvorved folk kan rekonstruere deres arbejdsbetingelser (Elden, 1982; Gustavsen, 1992; Pålshaugen, 2014). Dette indebærer også en tilskyndelse til mere åbenhed og demokratisering af selve forskningsprocesserne. I hvilken grad er demokrati i forskningsprocessen og forandringsprocessen vigtig for at muliggøre demokrati på arbejdspladsen? Hvordan kan aktionsforskning gøre en forskel som middel for folks deltagelse i arbejdslivet? Med et retrospektivt blik på udviklingen af arbejdslivsdemokratiet påpeger Bjørn Gustavsen et al. (2010), at ikke alene spiller måden, hvorpå arbejde er organiseret (med dets muligheder for deltagelse), en rolle for menneskelig og samfundsmæssig udvikling – hvad en organisation kan opnå med deltagelse er ikke givet, men noget, der kan udvikles (Gustavsen et al., 2010). Organisationsudvikling, der systematisk forbinder ansattes velvære og produktivitet med en høj grad af indflydelse, deltagelse og autonomi ser dog ud til at have mistet normativt momentum og terræn (Oinas et al., 2012).

I aktuelle debatter hører vi om behovet for et mere fleksibelt, dynamisk arbejdsliv i evig forandring på grund af klimatilpasninger, digitalisering, nye teknologier, platformsøkonomi og fluktuerende verdensmarkeder. Neoliberal modernisering, der fokuserer på reformer, dokumentation og ressourceoptimering, er i stigende grad fremherskende (Pedersen & Tangkjær, 2013; Hood & Dixon, 2015). Det udfordrer forholdet mellem tid, udvikling og læring i organisationer og i samfundet, der må indtage en hurtigere og mere top-down, rigid form. Den tyske sociolog Hartmut Rosa (2010) beskriver meget passende denne samfundsmæssige udvikling som "sequence of unrelated episodes" og pointerer, at arbejdsliv og social praksis er blevet en række

af ikke-forbundne episoder, der ikke efterlader tid til at reflektere over læring eller udviklingsmæssige perspektiver eller til at lære gennem erfaring (Rosa, 2010). Demokratiseringen af arbejdslivet og samfundet er udfordret af tidsmæssig acceleration, en svagere grad af organisering, flere og flere usikre ansættelser og stigende ulighed.

Vi anser et revitaliseret og styrket demokrati, der er åbent for forandring, for at være et mål, der er enighed om. Men aktuel udvikling i organisationer, arbejdsliv og samfund peger på en kompleksitet, der kalder på fornyelse og udvikling af den videnbase, der kan danne grundlag for revitaliseringen af den skandinaviske tradition for engageret forskning og demokratisering af arbejdslivet. Derfor sætter dette temanummer af *Forskning og Forandring* fokus på, hvordan engageret forskning kan spille en vigtig rolle i forhold til at understøtte, forstå og forny demokratisk udvikling af arbejdsliv, kultur og samfund.

Temanummeret har ikke opnået den volumen af mangfoldige bidrag, som tidsskriftet havde håbet på, og det har været længe undervejs. Det udsendte call resulterede i færre abstracts og artikler end forventet. Imens dette temanummer langsomt tog form, mistede tidsskriftet to medlemmer af redaktionsgruppen: Olav Eikeland (1955–2023) fra OsloMet i Norge og Erik Lindhult (1956–2023) fra Mälardalens Universitet i Sverige. Olav og Erik har på hver deres unikke måde bidraget til udvikling af filosofiske, organisatoriske, kollaborative og innovative videnbaser om, hvordan forskning kan understøtte mere demokratiske og bæredygtige arbejdsliv. Tabet af Olav og Erik maner til eftertanke i redaktionsgruppen: Tidsskriftet og skandinavisk akademika har brug for flere kræfter og nye koblinger af nye og gamle videnformer, der fremadrettet kan fastholde, genopfinde og udvikle engageret forskning i demokratisering af arbejdsliv. De tre artikler i temanummeret bidrager til dette projekt. Desuden bringes der i dette nummer to artikler uden for call (se nedenfor).

Rigtig god læselyst.

Artikler i dette nummer

Kristin Gregers Eriksen, Åse Lund, Terese Wilhelmsen, Anne-Lise Bjerknes og Jocelyne Von Hofs artikel "Å gi rom for nye begyndelser: Demokratisering og dekolonisering gjennom arbeid med estetiske læringsprosesser og samiske perspektiver i høyere utdanning" beskæftiger sig med demokratisering gennem læringsprocesser i videregående uddannelse for pædagoger, specielt hvordan den æstetiske læringsproces, gennem åbenhed over for det uforudsete, kan åbne for nye rum og nye begyndelser. I den internationale aktionsforskning er der mange eksempler på projekter, som adresserer og griber praktisk ind i sociale felter, der er præget af ulige og asymmetriske magtrelationer. Med denne artikel får vi adgang til, hvordan et sådant projekt også har relevans og anvendelse i en skandinavisk kontekst – gennem hvordan samiske perspektiver sættes i sammenhæng med strukturelle, kulturelle og politiske faktorer

i majoritetssystemet. Artiklen byder også på et fint argument om autoetnografiens forandringspotentiale.

Erik Anderssons artikel har titlen ”Demokratisk skolförbättring och betydelsen av lärares kollektiva vanor. Hur kan lärare och elever förbättra utbildningen tillsammans?” og beskæftiger sig med demokratiseringsarbejde for skoleelever. Det er en udfordring for samfundsinstitutioner som skoler, at børn og unge ikke anerkendes som legitime demokratiske deltagere og ekskluderes fra beslutningsprocesser, som angår dem selv. Artiklen udvikler viden om, hvordan læreres kollektive vaner kan hindre eller fremme læreres og elevers fælles forsøg på at forbedre uddannelsen. Projektet påviser potentiale for mere elevdeltagelse i skoleforbedring, men dette kræver udvikling af læreres vaner i tråd med skolens demokratiske opdrag. Selv om der er opbakning til opdraget, er elevdeltagelse i skoleforbedring endnu ikke institutionaliseret og organiseret i skolen, og artiklen foreslår demokratiske veje frem mod dette mål.

I artiklen ”Medbestemmelsessystemets direkte medvirkning.

Resultater fra et aksjonsforskningsprosjekt i sykehjem og barnehager” diskuterer Lisbeth Øyum og Kristin Lebesby, hvordan fellestillidsrepræsentanter håndterer balancegangen mellem det at deltage i samarbejde om strategisk virksomhedsudvikling sammen med virksomhedsledelsen og det at være forvalter af rettigheder for de ansatte. Studiet er hentet fra Norge, hvor der er en rig tradition for den slags udviklingssamarbejde mellem tillidsrepræsentanter og ledelse i den private sektor, fundet i parternes fælles produktivitetsinteresse, men artiklens case er virksomheder i den kommunale sektor, hvor man ikke har den samme tradition. En vigtig konklusion er, at ved at de ansatte involveres i udviklingsprocesserne, udvikles en brederetilgang til, hvordan medbestemmelsessystemet kan varetage deres interesser – også gennem udviklingsorienteret samarbejde med virksomhedsledelsen.

Artikler uden for call

Artiklen ”Ledelsespraksis i oppstarten av skolers arbeid for utvikling av tilpasset opplæring” af Vegard Alexander Olsen Yttergård og Kirsten Foshaug Vennebo handler om et aktionsforskningsstudie gennemført på fire skoler og ledergrupper. Her har forfatterne undersøgt ledelsespraksisser i opstarten af skolers arbejde med udvikling af tilpasset oplæring iværksat på initiativ fra myndighederne. Artiklen giver indblik i, hvordan ledergrupperne, med rektorerne i spidsen, forankrer arbejdet i skolernes professionsfællesskab gennem at sætte værdier samt skolernes praktisering af tilpasset oplæring i centrum for fælles meningsskabende handlinger, med klare koblinger til myndighedernes plan. Baseret på fund i studiet diskuteres, hvordan ledelsespraksisserne kan få betydning for det videre udviklingsarbejde og udvikling i skolerne.

I artiklen ”Barnehagelæreres profesjonsspråk i foreldresamtalen: Faglig nok for hvem?” beskæftiger Janne Solberg sig med, hvad der kendetegner pædagogers professionssprog i forældresamtalen, og hvordan samtaleanalytisk forskning kan bidrage til flere nuancer i debatten om professionssprogets faglighed. Datamaterialet består af

en række forældresamtaler, og i artiklen argumenteres der for at undersøge professionssproget i brug, hvor teoretisk viden og praktisk viden antages at være integreret, fremfor den sædvanlige forståelse af professionssprog forstået som fagterminologi.

Referencer

- Elden, M. (1983). Democratization and participative research in developing local theory. *Journal of Occupational Behaviour*, 4(1), 21–33.
- Gunnarsson, E, Hansen, H. P., Nielsen, B. S. & Sriskandarajah, N. (Red.). (2016). *Action research for democracy – new ideas and perspectives from Scandinavia*. Routledge.
- Gustavsen, B. (1992). *Dialogue and development: Theory of communication, action research and the restructuring of working life*. Van Gorcum.
- Gustavsen, B., Qvale, T. U., Sørensen, B. A., Midtbø, M. & Engelstad, P. (2010). *Innovasjonssamarbeid mellom bedrifter og forskning — den norske modellen*. Gyldendal Arbeidsliv.
- Herbst, P. G. (1975). The product of work is people. I L. E. Davis & A. B. Cherns (Red.), *The quality of working life* (vol. 1, s. 439–442). Free Press.
- Hood, C. & Dixon, R. (2015). *A government that worked better and cost less? Evaluating three decades of reform and change in UK central government*. Oxford.
- Nielsen, K. A., Olsén, P. & Nielsen, B. S. (1996). From silent to talkative participants: A discussion of technique as social construction. *Economic and Industrial Democracy*, 17(3), 359–386.
- Oinas, T., Anttila, T., Mustosmäki, A. & Nätti, J. (2012). The Nordic difference: Job quality in Europe 1995–2010. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 2(4).
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press.
- Pedersen, D. & Tangkjær, C. (2013). Building leadership capacity in the involving network state. *Teaching Public Administration*, 31(1), 29–41. <https://doi.org/10.1177/0144739413478963>.
- Pålshaugen, Ø. (2014). Action research for democracy – a Scandinavian approach. *International Journal of Action Research*, 10(1), 98–115.
- Rosa, H. (2010). *Alienation and acceleration – towards a critical theory of late-modern temporality*. NSU Summertalk vol 3. NSU Press. Aarhus University Press.